

GLAS VAPIJUĆEG U PUSTINJI

(razgovor sa Radoslavom Bratićem)

Radoslav Bratić rođen je 28. juna 1948. godine. Osnovnu školu učio je u Koritama (kod Bileće) i u Bileći, srednju u Trebinju, a jugoslovensku i svetsku književnost studirao na Filološkom fakultetu u Beogradu.

Bio je pokretač i urednik studentskog časopisa »Znak«, urednik »Književne reči«, a sada je član redakcije časopisa »Književnost«. U Udruženju književnika Srbije bio je glavni urednik časopisa »Relations«, a zatim i sekretar Udruženja.

Putovao je uglavnom o svom trošku u Indiju, Sovjetski Savez, Nemačku, Kinu, Ameriku i Englesku.

Do sada je objavio roman Smrt spasitelja, Prosveta, Beograd, 1973, roman Sumnja u biografiju, Prosveta, Beograd, 1980, 1981. i knjigu pripovedaka Slika bez oca, Prosveta, Beograd, 1985, 1986. Zajedno sa Gabrielom Arc, priredio je antologije: Osmeh Boga Hama (pripovetka američkih crnaca), Književnost Lučkih Srba, Antologija kratke priče Indije i Kineska književnost juče i danas. U časopisu »Književnost« sačinio je više tematskih blokova posvećenih savremenoj domaćoj i svet-skoj književnosti.

Dramski eksperimentalni studio studenata Studentskog grada, 1973. godine, izveo je njegovu dramu Rasturanje lika Grigorija Mikića. Radio-Beograd, 1977. godine, emitovao je njegovu dramu o Aleksu Santiću, a Radio-Sarajevo iste godine, emitovao je dramatičnu njegovog romana Sumnja u biografiju, u šest nastavaka. Televizija Beograd mu je 1977. godine emitovala TV dramu Otac i sin.

Za roman Smrti spasitelja, Bratić je dobio nagradu lista »Mladost«, za roman Sumnja u biografiju nagradu Isidora Sekulića, a za knjigu pripovedaka Slika bez oca Andrićevu nagradu.

Njegove pripovetke uvrštene su u nekoliko zbornika i antologija jugoslovenske i srpske pripovetke, objavljenih kod nas i u svetu, a prevedene su na engleski, hindi, nemački, švedski, poljski, češki, francuski, kineski, rumunski i italijanski jezik.

Živi u Beogradu i radi kao urednik u Beogradskom izdavačkom-grafičkom zavodu. Zapisao je izdavača u svojoj belešci u najnovijoj knjizi Bratićevoj, Strah od zvona, koja se pojavila u biblioteci Kolo Srpske književne zadruge. Za ovu knjigu pisac je dobio nagrade »Meša Selimović«, »Camil Sijarić« i nagradu Žirija lista Borba.

Razgovor bismo mogli započeti pričom o Vašem detinjstvu. Imam dojam da ste o njemu, u knjizi Strah od zvona, povodom koje vodimo ovaj razgovor, govorili sa mnogo sete, jer kažete da nije bilo socijalnog i Crvenog krsta, teško da biste preživeli. Dokle je to trajalo?

Vi me pitate o udelu autobiografskog u književnom delu. Prvo, moram da Vam kažem da je u principu opasno i pogrešno čitati jedan roman ili knjigu pripovedaka kao autobiografiju samog pisca. Autobiografski metod čitanja bio je usmeren protiv autora, neka vrsta cenzure. Oduzimanje prava piscu da može i sme govoriti o svetu izvan vlastitog bića. Možda takvu vrstu čitanja sugerisao je činjenica kada se pisac opredeli za pripovedanje u prvom licu. Ali, razlike između pisca i pripovedača su važne. Baš kao i njihova razlika u odnosu na glavnog junaka. Pripovedač je ona osoba koja izlaže pripremljenu građu. Ja to često ističem, da kod mene pripovedač određuje temu, junaci iznose događaje, a pisac gradi formu. Dok ne dođe do takve raspodele posla, među njima traju brojni i žestoki nesporazumi i obračuni.

S druge strane, bilo bi isuviše komotno čitanje jednog dela izvan svake pomenja da bi se u njemu moglo naći i nekih, makar nagoveštaja, piševe autobiografije.

Tačno je da bi moj junak u poratnim vremenima teško preživio da nije bilo dobrotvornih organizacija koje pominjete. Crveni krst i socijalne ustanove su ga uveliko hranile i oblačile. Ali, takva pomoć uvek je imala i ideološki predznak. Kada bi došao školski inspektor na čas i na daci vidio majice s američkom reklamom, žestoko ih je napadao i naredivao da to skinu sa sebe i više ne šire trulu buržoasku propagandu. Tako bi daci sedeli na času do pojasa goli. Bilo je još mnogo sličnih događaja. Kao što vidite, u sve se mešala ideologija i politika. Na piscu je da ih prepozna.

»Nijedna država ne može opstati koja ne uči od pčela kako se organizuju poslovi u zajednici« — čitat je iz Vaše priče Košnica. U vezi s tim, kakva je sličnost te organizacije i života koji se odvijao oko Vas? I, kada je literatura ušla u Vaš život, u Vašu košnicu?

Iako nam priroda izgleda haotično, ona ima svoje surove zakone. Od postanja čovek zagađuje svoju okolinu. Proizvodi sve same otrove kojima truje vazduh, zemlju, vodu i hranu. Mnogi naučnici već odavno opominju da je količina atomskih i svakojakih drugih bojnih otrova toliko u svetu narasla da je već odavno dovoljna za uništenje cele ljudske civilizacije. Čisto sumnjam da će to ostati zanavek neupotrebljeno. Tome treba dodati i bezbrojne druge otrove. Umesto da oplemenjuje prirodu, čovek je u neprestanom ratu sa njom. Primer koji ste naveli, život i rad pčela u košnici, dokaz je jednog savršenog reda. Mnogi poznati naučnici u svojim radovima isticali su to za uzor. Iako nam izgleda da je religija danas jaka i moćna,

čovek je načinom svog života u žestokoj polemici sa Biblijom. Kada pogledamo šta se sve zbiva oko nas moguć je samo jedan zaključak: čovek je postao dvolično i licemerno biće. U svojim verskim obredima trudi se da se spoji sa biblijskim učenjem, a u svom svakodnevnom životu da ga ismeje i unizi. Tu su mnogi apsurdni na delu. Zvanično, mnogi se zalažu za slobodu pojedinca, za demokratiju i pravo na vlastito i drugačije mišljenje.

Koliko je to danas ostvarljivo? Komunistički koji je uništio pravoslavlje, kao sistem netolerancije i represije, srušio se sam od sebe, kao kula od karata. S druge strane, danas, sa stanovišta sile, ulogu moćnih diktatora preuzele su velike države. One svojim kapitalom i vojnom snagom žele da stave pod kontrolu ceo svet i da ga pretvore u novu vrstu kolonija. Onaj ko pruži i najmanji otpor, biće uništen i zbrisan sa lica zemlje. Moćne sile danas mogu da bombarduju bilo koju zemlju, da upadnu na tuđu teritoriju i uhapsu suverenog predsednika i odvedu ga da mu kao kriminalcu sude. One prekrajuju granice, ruše vlade i postavljaju svoju marionetsku vlast koja će im služiti. Njihov kapital svuda je prisutan i sve postaje njihovo vlasništvo. A istovremeno se bore za navodna prava malih i ugnjetenih naroda.

Mnoge od tih sila obnavljaju ono što je svakome odveć prepoznatljivo iz nedavne prošlosti. Na kraju dvadesetog veka čujemo vesti i o pokrštanjanju desetina hiljada ljudi koji se provode u drugu veru. I nikada na sceni nije bilo toliko prevrtljivih i lakomislenih političara i moćnika. Ponekada pomislim, ako nam od njih zavisi život — a to je očigledno, ovaj se civilizaciji crno piše. Umesto da ovakva čuda tehničke od sveta naprave rajsku sliku, ponekada mi se čini da će da je satru.

Pitali ste me: kada je literatura ušla u moj život? Čim sam progovorio počeli su me zasipati narodnim pesmama, pričama i predanjima. Shvatio sam rano da je čovek našeg podneblja od rođenja razapet između naglašene mitske prošlosti, ideologizovane sadašnjosti i neizvesne budućnosti. A literatura je u tim predanjima najviše ono Šeherezadino čaranje da se odgodi i ne prizna neminovni kraj.

Borislav Mihajlović Mihiz kaže da su mu sumnjivi ljudi koji nisu uspeali da održe prijateljstva iz detinjstva, a o čemu ste i Vi razmišljali. Preneli ste tu misao i na svoje junake, te ih negujete, iz jedne knjige ih vodite u drugu. Kakva su Vaša prijateljstva iz detinjstva ali, i koji je Vas literarni junak Vama najdraži, sa kim se najradije družite?

Dopada mi se ta Mihizova misao i zato sam je kao recenzent njegove knjige istakao i izvuкао na korice. Ja sam od onih ljudi koji do prijateljstva najviše drži. U ovom neveselom vremenu šta Vam drugo preostaje nego ono malo prijatelja koji Vas uvek mogu povratiti iz dep-

resije lepom reči koja se izgubila u ovoj opštoj nervozni, buci i galami. Imam dosta prijatelja iz detinjstva koji ponekada, kada padnem u kločuće, znaju zameniti i moje junake i pokazati im kako se do prijateljstva drži.

Od onih sam pisaca koji vole da neguju prijateljstvo sa svojim junacima. Posle svih dilema, neizvesnosti i muka, oko pripreme književne građe i raspodele uloge među junacima, počinjem da se družim sa onim glavnim a potom i sa svima drugima. Druženje je intenzivno i predano. Tu podvale nema niti izneveravanja. A i ne može ih biti.

U vezi s tim, rekli ste jednu lepu misao o Vašem članstvu u jednoj stranci.

Da. Kada me pitaju: da li ste član neke stranke? — ja odgovaram potvrdno. Član sam stranke svojih junaka. Ali u toj stranci ja sam i predsednik i sekretar i blagajnik. Moram Vam reći da u njoj nema mnogo demokratije. Jer pisac u njoj svemu daje završnu reč i određuje šta je čiji posao. On je tvorac njihove pravne države u kojoj zakoni moraju da se poštuju.

Volela bih da mi do kraja odgovorite na ranije pitanje.

Ako me pitate za najdražeg mog junaka, to Vam ne umem odgovoriti. Pisac je stvoritelj svojih junaka i njegova ljubav je manje-više pravilno među njima raspoređena. Druga je stvar što pisac u nekoj svojoj budućoj knjizi uvede istog junaka u nove životne tokove. On na to ima pravo.

Ako me pitate o najdražem junaku iz domaće književnosti, njih ima mnogo. Uvek me je uzbuđivala Ćorkanova igra sa sudbinom koja se još žeste igra s njim samim. Mitke je oličenje osobe koja kroz svoj deft dodiruje ono skriveno i tamno mesto čovekove duše. Volim onu postojanost Vuka Isakovića. Kao što me uvek iznova hvata teskoba pred licem Ahmeda Nurudina. Zadržljuje me tako komplikovan i dug put Save Vladislavića. Kao što sam zadržljen i začuden pred onim likom Veseljka Kuljića, koji danju blagosilja a noću seje zlo. Koga još može ostaviti ravnodušnim onaj dečak sa svojim jaretom iz Najveće tajne sveta. Liliku sam zavoleo još u dačkoj klupi i uvek bio na strani podviga Ljube Šampiona. Uzbuđuje me smernost Eduarda Sama kao i majstorstvo kojim je isklesan lik Simona Čudotvorca. Opsenjuje me ta čudesna porodica Njegovana. Kao što je za pamćenje i lik one čopave prosjakinje Agatje, koja svojim plesom kao da uzleće u nebo. I još mnogo junaka raznih pisaca i starijih i iz moje generacije.

Niste pomenuli nijednog pisca koji su pisali na drugim jezicima.

Uvek me je bacao u neizvesnost i donosio nemir onaj vihor koji nosi Mitzu Karamazova, kao što me je smrvivala Aljošina čednost. Don Kihot i Sančo Pasa su dva moja omiljena juna-

ka, u njih je složeno mnogo ljudskih sudbina. Začuduje me ona naivnost i nevinost Bendžija i njegova proročka nadarenost za sudbinu Komponovih. Divio sam se hrabrosti Franciske Reala, zvanog Korallero. Uvek mi je izgledao potresnim susret iskušenja Fausta i Mefista. Pre sam na strani grbavca Ričarda nego tiranina Magbeta. Derala me nežnost Nataše Rostove. Divio sam se neotesanosti ali i postojanosti kapetana Makvera koji se bori sa olujom. Bio sam preneražen izmišljotinama Albertine iz *Zatočenice*. A da i ne govorim o potresnim slikama iz života Jozefa K. Lolita me je zbunjivala i otvarala mnoga pitanja o savesti sveta u kojem živimo. Smejao sam se do suza taštini Živke ministarke. Zarobljavala me je tišina koja vlada oko jednog Hosea Arkadija Bundenija. Blizak mi je vikont Medarde od Teralbje. Uzbudivao me je sklad koji je svojim duhom Hadrijan nametnuo smrti. Ostala mi je u ušima ona zvonjava koja oglašava smrt ljubavnice Pedra Parama, kada u tragično mnogi ne veruju Nabrajanje bi moglo dugo da potraje.

Družim se, kao što vidite, sa mnogo junaka. Imam bogatu biblioteku. Kada noću zaspim, počinju da se mešaju junaci iz raznih knjiga. Umeju često da naprave rusvaj na svojim terenima. Ali ja tada skaćem iz postelje i šaljem ih na svoja mesta. Jednom me je nastavnica pitala da ispričam šta znam o Čorkanu. Izdeklamovao sam sve što sam znao, ono što smo učili na času, ono što sam pročitao o njemu, a potom nešto dodao i svoga. Ali ona nije bila zadovoljna. Ja sam se tada popeo na sto pred njom i počeo ivotom da hodam započinjući čorkanovski ples. Igrao sam junaka koga sam dovoljno osećao ali o kome nisam znao da ispričam ono što je nastavnica tražila. Tada sam uzviknuo: Evo, ja sam Čorkan! Nasmejala se i ostavila me na miru. Kao što vidite, ja sam junak svojih junaka, istina često promenljiv i različit. Time valjda, kao pisac, stičem pravo na sve one zahteve koje im postavljam.

Za roman *Sumnja* u biografiju, rečeno je da on «razbija sive», «ali zato povezuje romanesknu građu sa gradom istorijskom, etnološkom i mitološkom». Sva ta zapažanja mogu se primeniti i u drugim Vašim knjigama, pa ipak, da li mitološko dajete prednost?

Kao pisac sumnjičav sam uveliko prema olakim određenjima proze poput onih: istorijski roman, roman—mint, mitološki roman, itd. Ne znam nijednog pisca od Tolstoja pa do romanisijera i pripovedača današnjih dana, koji je u svom delu bukvalno hteo da preslika neki istorijski događaj. Piscu osnovna fakta služe kao putokaz, ali on će izostaviti najpoznatije činjenice da bi neke nepoznate i naizgled beznačajne detalje uzdigao i osvetlio do neslučenih visina. Mi smo izgleda sredina gde se mitovi manje—više lako primaju i imaju plodno tle. Ali slična je situacija i diljem sveta. Pogledajte samo koliko znamenja, odlikovanja i raznih drugih svetinja kitimo po odelima, držimo po zidovima, sanducima i ormanima. U našem životu traje neprestana borba raznih junaka i događaja koji žele da potisnu glavnog junaka Biblije i zamene njegovo mesto. Mitologija, a naročito mistika, uveliko određuju naš život i danas. Vreme nemilosrdno briše tragove nastanka mitova i čoveku je teško ili skoro nemoguće da upozna šta se unutra krije. Otuda tabu plaši čoveka i izaziva kod njega strah. Zato ga on radije slavi nego što se usuduje da upozna njegov unutrašnji izgled. Pisac, kao većito sumnjalo, ne ume da slavi, prosto mu to nije u pozivu. Na njemu je da razije ljušturu svakog tabua koji blešti da bi iznutra sagledao njegov sastav, da bi razložio građu i ispitao prirodu tog materijala. I kada se izlize sav mulj iz te ljuštore, pisac neće pasti u depresiju, jer on uvek tako nešto i očekuje. Ja ne dajem prednost ni mitološkom, ni istorijskom, ni etnološkom. Čovek je neizmerno složeno biće i teško je unapred grubim rezovima odvajati ulogu svesnog i podsvesnog u njegovom životu. A sastav jednog književnog dela još je manje moguće tim načinom odrediti.

Na jednom mestu Vaš junak kaže: «Bojim se koliko užasa pričom mogu pokrenuti». Neka to bude i pitanje za Vas.

Drago mi je što ste mi postavili takvo pitanje. Na jednoj strani imate priču kao odbranu od krvnikove ruke, a na drugoj strani, sve priče o našoj prošlosti, koje se po pravilu na ovaj ili onaj način podsmevaju našoj sadašnjosti, pre-

pune su epskih podviga, ali i stradanja. Balkan i Evropa su neprestano bili ispunjeni žestokim ratovima i razaranjima. Moćne sile su osvajale manje zemlje, potčinjavale ih i pljačkale. Kolonije su bile simbol ropstva, ali ta navika je ostala kod moćnih i do današnjeg dana.

Kada se danas uporede sva ta dostignuća u kulturi i civilizaciji, od antičkih vremena do današnjih dana, sa svim užasima koji su se zbili u ratovima, ponekad mi se čini da se ta civilizacija razvijala izvan jednog dela čovečanstva kojega kao da se nije doticala. Zato je i istorija čovečanstva ispunjena sve samim pričama o stradanjima i užasima. A ipak, čovek se od tih užasa može odbraniti samo pričama i pripovedanjima.

Mirko Kovač je dobro primetio, u predgovoru knjige *Strah od zvona*, da je u Vašim pričama Dečak taj koji će sav užas ispričati. Da nije to preveliki teret, pa i za jednog Dečaka kakav je Vaš?

Dečak je, kako to neko povodom moje knjige reče, jedini nepotkupljivi svedok i sudija. On svet uvek gleda naivnim očima ali o njemu prosuduje srcem pravедnika. Dečak jedini sme, zato što svet na koji je došao tako lako ne prihvata, da se poigra i sa najvećim svetinjama koje su u pričama ili stvarnosti uđene oko njega.

Njegov svet je izvan svih kalupa i pravila. Zato roditelji i odrasli toliko kunu decu, otuda toliko žestok pritisak na njih, da se ustroje i prihvate život onako kako im je on od drugih određen. Otuda i tolika čežnja roditelja da dete liči na oca ili majku. Od deteta stariji hoće da naprave posvećenika i ne hulitelja.

Jeste to preveliki teret za to nežno i krhko stvorenje detinje, za koje nema uzvišenih događaja ni svetinja. Ali dete se sa svim tim obračunava lakše, svojim smeohom i nestašlucima. Ono unosi radost i tamo gde odraslima izgleda da nema nikakve nade. Dete je uvek žrtva na ovaj ili onaj način. Ali ono ima načina da se odbrani, zato što sve pretvara u smeh. I tako oduzima važnost i značaj onom što nam se čini da je stvoreno da se slavi.

Rođeni ste na Vidovdan. «Rođenje je prokletstvo, a život prazan ako nisi stalno u istoriji i tradiciji», stoji u predgovoru Vaše knjige. Pokušajmo obrnuti pitanje: neka rođenje ne bude prokletstvo, neka život ne bude prazan ako se ne živi stalno u istoriji i tradiciji. Zar tada ne bi bilo bolje, prijatnije?

Prva misao u mojoj knjizi postavljena je da bi se stvarnost pokušala obrnuti u onu koju ste Vi tako lepo sročili. Moj junak upravo želi da istoriju prezre, mitologiju odbaci i ponudi jedan svoj novi originalni svet. Moja knjiga je sva u tom znaku: odupreti se tabuima i kanonima i početi jedan novi, svoj život. Ali ne ideologizovan, jer simbolika «novi život» odveć je postala poznata ovih pedesetak godina. Uostalom, svaka vlast nastupa sa sličnom težom: pre nas ništa ne valja, a s nama nastupa blagostanje i raj. Ali to je samo želja mog junaka. Dovoljno je samo da pogledate koliko je oko deteta živih običaja i obreda koji ga polako lome i potčinjavaju da ih prihvati. Sva predanja, proročanstva i legende, hoće da ga zaplaše i stvore od njega vernika. Pa šta je drugo kult porodice nego jedna zatvorena kutija neprikosnovnih običaja u kojima se dete mora utopiti. Šta je drugo institucija Crkve nego ona najpoznatija knjiga u kojoj se ne može ništa izmeniti. Šta je drugo istorija nego nostalglično i tragično prisećanje o stradanju naših najboljih i najbližih predaka. Pogledajte svet danas. Ceo istočni blok se obračunava sa nekom svojom stvarnošću da bi smelo proslavilo svoju prošlost. Zar Vam ovo kod nas i u mnogim drugim istočnim zemljama ne liči na obnovu prošlih ratova? A moćnici zapadnog sveta, u ulozu džandara, hoće da stave pod kontrolu celo čovečanstvo. I o kakvom životu izvan istorije možemo govoriti?

Na početku knjige *Strah od zvona*, u pripovesti «Dovolja priča» opisali ste susret Vašeg junaka sa đavolom. Ako Vas poistovetimo sa junakom, i ako se vratimo u detinjstvo, da li ste ikada videli đavola?

— Moja priča započinje upozorenjem da se davo ne da opisati jer se neprestano prurušava i menja. Davo se skriva pod raznim imenima i zato ga je teško prepoznati. Ali moj junak je stalno izložen turturama i presijama odraslih. Oni ga tuku i zlostavljaju na razne načine. Time, što nad njim seju zlo, za njega su oličenje đavola. Dovoljno je videti sve topimne u Hercegovini i na Crnoj Gori, pa ćete shvatiti koliko

je u njih ugrađena simbolika satane. Time što čovek raznim mestima daje imena sa đavolskom simbolikom, on u strahu hoće da ga privoli i umilostivi. On mu tako povlađuje i traži da ga ostavi na miru.

Tvorac sveta je dao pozamašnu ulogu davolu. Trebalo bi da njegova pojava opominje ljude da čine dobro. Ali, ovaj, nije tako. Stvoritelj nije mogao ni naslutiti koliko materijal od kojeg je sastavljen čovek može da postane trošan. Šta je drugo danas oko nas, sav ovaj užas i metež, pokolji i ubijanja, nego delo nečastivih? Uostalom, ja sam se u naslovnoj priči, na kraju knjige, bavio tom temom uloge nečastivih sila u našem životu. Jer vidite, Biblija kaže prvo beše reč, zatim ona postaje telo. I tada se čovek spaja s Bogom. Taj Bogočovek ne bi smeo toliko huliti niti pominjati đavola. A u našem jeziku davo ima posebno mesto. Čovek je, kao što vidite, čudno stvorenje. On će, bar u podneblju mojih junaka, u istoj rečenici da izgovori i kletvu i molitvu. On udovoljava jednako i junaku koji oličava dobro ali i oličenje zla. Jer ih se jednako, izgleda, plaši. Pred prvim je grešan, a pred drugim nezaštićen.

Postavila bih Vam još jedno pitanje iz Vaše knjige. «Ima li ikoga na zemaljskoj kugli da se ne boji smrti?»

Vi me opet navodite na polemiku s Biblijom, a ja za to nisam spreman. Ova sveta knjiga ne priznaje smrt, ona nam kaže da se život samo preseljava na drugo mesto. Što se pisca tiče, tumači njegove knjige od starih vremena isticali su reč *nada*. I s pravom. Ukoliko nada nadvlada pomisao na neminovnost tragičnog kraja, onda se taj strah može potisnuti. Neka da mi se čini da bi bilo lepše kada bi se u ovoj svetovnoj knjizi promenio redosled stvari. Zamislite da čovek na ovaj svet dolazi star a zatim živi svoj vek na putu do deteta, a da se potom pretvori u materinski embrion. Na Vaše pitanje nema posigurnog odgovora, iako ono sugerise negativan stav. Ipak mislim da ima onih koji se ne boje smrti. To su heroji koji u rat idu svesno da poginu, to su samoubice, a to su i oni koji idu na dvoboj sa jačim znajući da im nema spasa.

U jednom intervjuu ste pored ostalog, rekli i sledeće: «Nagrade me raduju. Lepše je kada Vas hvale. Nije rđavo ni ako Vas kude. Najgore je kada Vas prečute.» Polako se stišava prijatna buka oko nagradne knjige. Kuda dalje Radoslave Bratiću?

Piscu nisu potrebne nikakve nagrade, već njegovoj knjizi. Ona tako postaje pristupačnija čitaocu. A nagrade su pre potrebne upravo čitaocu, jer on tako rešava mnoge svoje nedoumice i dileme oko dela koje ima u rukama. Pomažu mu da spreči svoju čitalačku kolebljivost.

Pred praznom hartijom pisac je uvek onaj usamljeni stvor, nadsnesen nad ambisom koji preti da ga proguta i uništi. Njegov položaj, pa makar bio nagrađen svim nagradama ovog sveta, ravan je monahu isposniku, ostavljenom i napuštenom čak i od svojih junaka koji mora iznova da privoli na poznanstvo i druženje. Već kada napiše prvu rečenicu, sve se menja. On tada ima neki putokaz koji može biti i pogrešan, ali je nekakav putokaz. U piščevom pozivu je da ispravlja sve krive Drine ovog sveta. Treba razbiti nepodnošljivu tišinu, razgrnuti magle i pokidati paučine besmisla umrtvljene vasione. To Vam je isto kao kada ljudi i žene u Hercegovini dođu da noću dvore umrlog. Kada posedaju oko odra, nastane mukla tišina. Kao da je ceo život zanavek uništen.

Nepodnošljiva čamotinja, iznenadna slika stvarnosti koja ubija. Čim se neko usudi i izgovori prvu reč, sve se menja. Jer pisac je bezbroj puta na samom početku. U nekoj maloj ulozj stvoritelja, koji pokušava da iz ničega stvori nešto. Na tom putu ima mnogo padova i posrnuća. Kada pisac padne u depresiju i učini mu se da se zaglavio u blato i spleo u draču, odakle mu nema povratka. (Zato, kada ga sretnete neobrijanog i oronulog, uputite mu bar jedan osmeh. I tako ćete mu pomoći.) Ali onda naiđe trenutak prosvetljenja, kada se sve za tren izmeni, i on moćno zakorači na čistinu.

Verujem da je svaki pisac na ovaj ili onaj način, sujeveren. I da on nikada ne zna ili ne sme reći kuda i kako dalje. Do takvog odgovora predstoji mnogo teških dana i neprospavanih noći, ali kažem, ima tu i lepih uzleta.

Jedan kritičar je primetio da Vi hoćete da »inovirate seosku pripovetku« i da ste oslonjeni na domaću pripovedačku tradiciju. Da li biste se složili sa tim mišljenjem?

Pojedini kritičari će Vas, ne trepnuvši, bez objašnjenja smestiti tamo gde njima odgovara. Ja o seoskoj pripovetki mislim sve najbolje. Ako je Bašta sljuzove boje to, ako je svet Matavuljevog Vase Gorčinovića to, ako je svet Andrićevog Stojana Veletovca to, onda mogu samo da budem rođanostan tim poređenjem. Ali te olake podele proze prema mestu radnje — o tome sam i ranije nešto govorio, samo su jedan žalosni recidiv prošlosti, zaostao govor jednog ideologizovanog jezika, kada su se pripovetka ili roman hteli podeliti prema mestu odvijanja radnje. Kao da veliki romani nisu smešteni u neka manja ili veća mesta Makonda, Travnika, Dablina, Dona, itd. Ali pustimo to.

Moji junaci, kako sam već rekao, nisu zarobljenici mitologije, već naprotiv, oni joj se podmevaju i žele da je prevaziđu. Zato u naslovnoj pripovetki knjige, oni i ne putuju nigde iz svog mesta jer su u njemu prepoznali simboliku raznih kultura, religija, svetskih događaja, i najpoznatijih junaka. Oni imaju svest o svojoj civilizaciji, jer su je upoznali ili putujući, ili kao u pomenutoj pripovetki, kroz razna predanja. Njihovo mesto tako postaje sveobuhvatna metafora života od Vitlejema do Golgote, od Ati-

ne do Konstantinopolja i Rima, od starog Egipta do St. Peterburga. Sto se oslanjanja tiče, ja se kao pisac oslanjam i na narodnu književnost i na savremenu domaću književnost kao i na književnost koja mi se iz sveta nudi. Najlakše je pisca odmah smestiti u kritičarski kalup i primeniti unapred pripremljeni alat. Ali pisac se otima nasilnim podelama i određenjima. Mene nervira kada neko, pišući o nekoj knjizi, za glavni problem uzme da li ste posve u granicama žanra ili na samoj ivici žanra. Pisac i piše da bi razrušio utvrđene predstave ne samo o žanru nego i o svim drugim elementima prozne građevine. Zato su Pavićevi romani u prvi mah izazvali toliki šok. A ja verujem da je Pavić, kao vrstan znalac istorije književnosti, tu formu primenio u otporu na stare predstave o žanru. Kada je reč o tumačenju ja se tu ne mogu požaliti. Pročitao sam mnogim zanimljivih tekstova o ovoj svojoj knjizi. Naravno onih kritičara, a njih nije malo, koji proznom delu prilaze otvoreno i s oprezom. Koji umeju iznutra da uspostave svoju priču tumačenja, ne robujući nikakvim poznatim metodima i školama. Koji delu prilagodavaju svoje kritičarsko pero a ne obrnuto. Ne volim tekst o knjizi u kojem odmah osetim da tu nema mog sveta i da je to čitanje izvan njene građe. Pogotovo ne volim takav tekst u kojem možete promeniti samo naslov knjige i čitati ga na isti način. Volim

onog kritičara koji kao pisac ima nedoumica i koji ih prevladava predanim čitanjem štiva koje je pred njim. Posebno mi je drag onaj kritičar koji izostavlja ono što je odveć vidljivo a na svetlost dana izvlači ono što je pisac namerno ili slučajno otisnuo ili ostavio kao čitalačku zamku, ali koja može biti podsticajna.

Na kraju ovog razgovora pitala bih Vas: kako se oseća pisac danas?

Pisac je danas bespomoćan stvor, očajnik i izgubljenik u svakom pogledu. Ili kako to, tu neki dan, u jednom razgovoru, lepo reče Ljuba Simović: »U toliko pre što gomila laži, horde ubica, besprizornost ratnih i inih ščardžija, mediokriteta, maloumnika i opakih siledžija, »svih profila«, prete da zatvore i poslednja vrata, ubiju svaku nadu.« Na sve strane je oko nas haos i pometnja. Mi smo se evo sunovratili u provaliju, mi smo dotakli dno samog pakla. Sa svih strana čuje se samo urlike, galamu, jauke i cviljenje. Buka topova zaglušuje sve i muti svaku misao. Prepuno je već užasa u našim ušima. I kako pisac nekom danas da veruje kada sve leti u prah i pepeo? Zbilja je premnogo oko nas ludaka i manijaka. Poslušajte samo jezik kojim se danas govori. To je jezik rata, jezik podzemlja i kataklizme. Niko nas ni zašta ne pita, sve se u ime nas odlučuje. Čovek kao pojedinac bespomoćan je i ponizen stvor. Zato je pišev glas danas glas vapiljućeg u pustinji. Ja sam kao pisac u velikoj neverici i kao čovek užasnut i u dubokoj depresiji. Ali imam nade da ovom ludilu mora doći kraj.

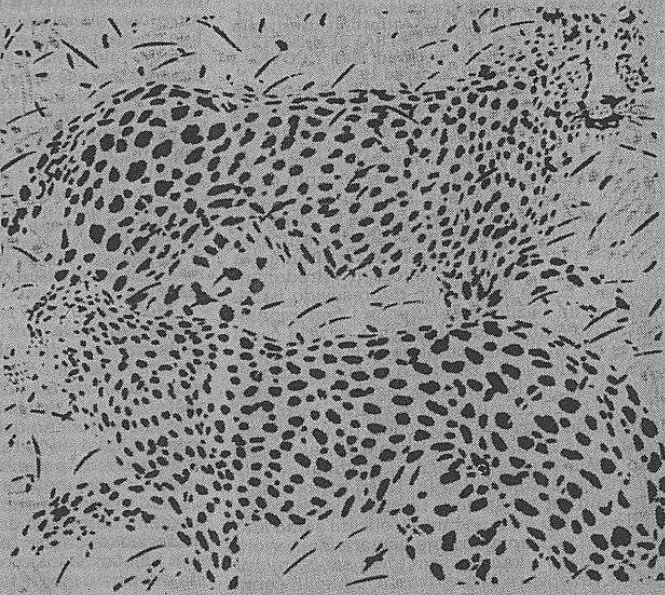
Razgovor vodila: Radmila Gikić

ZAŠTO
BAS
ŽIVOTINJE

SPIRALNO ISKLIZNUĆE

Kroz nanose sećanja, važno je misliti na površinski, geološki sloj, promenjen samo proteklim vremenom razvijenih zvukova i slika. Po podne poznog oktobra 1968. godine, na padini beogradskog Dorćola. Tlo po kome se korača, do koga vodi sila teže je asfaltirani trotoar i kolovoz od kamena kocke. Jesenja svetlost se pruža kroz guste zelenkaste i toplozute krošnje platana. Pod granama su zategnute mrke trolejbuske žice. Ulica nosi ime vojvode i ratnika, pre vek i po najmućnijeg marenog trgovca. Stoka koju je prodavao i menjao mora da je prelazila velike razdaljine. Na trotoaru su parkirani »Dofin« rezedo boje, sivi »Folksvagen-buba« i crni »Sitroen — Ajkula«. Kroz prozore dopiru pomešani zvuci glasova, emisija Radio Beograda »Cigra« i šištanje ekspres lonca. Kanjon ulice čine sive i žućkaste fasade, ivice starih crnih gvozdenih ograda i niski Belobrkov mermerni ulaz, staklena kapija sa ovalnim metalnim obodom. Upravo ispred nje, na prstenu zemlje oko stabla, zbiva se bezazlena igra davanja i promene. Kolena su savijena u »indijanskom« sedenju. Prsti umrljani iscurelim mastilom muče se oko rasklimatanog otvarača crvene torbe. Sa metalnog otvarača isijava crveno »maće oko«. Kolekcija se otvara u prašini, nad nekoliko živih travki i kamenčićima. Zivotinje koje gledam slikane su temperom, odštampane u velikim tiražima, svaka slika za sebe. »Mošusno goveče, kečiga, simentalska krava, crni panter, jak, indijski slon, kameleon, ris, crvena haringa« — razmena sličica iz omota malih čokolada »Zivotinjsko carstvo«. Za brižljivo izvedenu trgovinu potrebno je napisati imena zivotinja koja se dupliraju u sličicama. Hartija iz školske sveske i hemijska olovka koja na pritisak odgovara eksplozijom. Zaštitna čaura izleće strelovito ka tlu a za njom i spiralni feder. Među travkama nalazim sve delove olovke sem federa. Spisak nije načinjen i u povećerje na stolu kraj prozora razvrstavam sličice. Pored školskih sveski tu leži Prosvetino izdanje knjige »Vini Pu« i »Bjeloruske bajke« čiji omot pokazuje plamtećeg ždrala u letu nad šumom. Pred samu noć, spoljni zvuci dobovanja kapi prelaze u pljusak. Kroz otkrnut prozor tutnje poslednji trolejbusi za centralu i klepeću golubija krila. Varnice iz trola na visini prozora unose miris ozona. Tranzistor »Sharp«, Mocartov Koncert za klavir i okrestar broj 20 d-mol, KV 466 prate i neobične smetnje, zvuci poput zatezanja i opuštanja. Vibracija nejasne membrane prožela je Allegro, navodeći na pomisao o disanju, tudem prisustvu, pretvarajući muzičku uspavanku u podrhtavanje, a misli i slike u cik-cak linije. Noćni radio impulsi nalikovali su na treperenje.

Tlo je bilo vlažno i posle 24 sata. Barica na padini po trotoaru i između kocki kolovoza imale su u suton zelenobraon i mrku boju, ogledajući lišće, stabla, odrane fasade i karoserije. Na poligonu za razmenu slika opazio sam micanje. Iza stabla se nalazio sitni primerak baštenskog puža (Helix hortensis). Iznad rogova koje je izvijao prema ulazu, imao je i čudni metalni dodatak. Pred otvorom njegove kućice, u mekušca je bio zabijen feder. Primakao sam se, pomislivši da ga je to povredilo, ali projektil iz hemijske olovke bio je samo zakačen pred ivicom njegove ljuštore. Talasasto se ljuštore prema vlati. Otkinuo sam je, a puž se izvio ka njoj. Boje spiralne ljuštore bile su čitava skala nijansi od svetle do tamno braon i crvenkaste. Žica je još bila umrljana plavim mastilom. Te večeri otvorio sam prozor i posmatrao puža. Feder mora da ga je

Milena Ničeva

sprečavao da ude u kućicu. Uključio sam tranzistor i pomerio iglu od stanice. Sinoćno treperenje, sada se bez muzike čulo razgovornije. Početkom veka, tvorac teorije o potencijalu mirovanja, Bernštajn, naglasio je da je naboj i električni talas u nervnom signalu proizvod rušenja membranskog zida. Da li je ravnomerni prijem zvuka poticao od elektrohemijjskog potencijala zivotinje iz spiralne ljuštore? Signal je te večeri nalikovao na ravnomerno kucanje, čas jače, čas tiše.

Poznato je da je nervni signal električni fenomen. Celijsko disanje dopiralo je do dorćolskog prozora vremenskom lestvicom od 2.500 tačaka u sekundi. Kišne oktobarske večeri su se nastavile. Puž je nestao.

Posle nekoliko dana, četrdesetak metara uzbrdo, u dnu »Čukur« česme zasutom lišćem pronašao sam zatvorenu braoncrvenkastu puževu kućicu. Prvi put sam ga dotakao. Kućica je bila zatrpna grumenjem zemlje. . . koja je prekrila i puža i Mocarta. ○ ○ ○

Nikola Šuica